

Функціонування податкового механізму в країнах соціально орієнтованої економіки та можливості його використання в Україні

У статті досліджено зарубіжний досвід податкового механізму в розвитку соціальної сфери як головне джерело накопичення практичних знань у сфері податкового регулювання, відображено необхідність оптимізації й поступового зростання соціальних видатків та посилення соціальної складової при реалізації вітчизняної податкової політики, проаналізовано роль податкового механізму в наповненні бюджетів в провідних країнах світу, особливо зосереджено увагу на країнах Європейського Союзу.

Ключові слова: зарубіжний досвід, податковий механізм, податкове регулювання, податкова система, соціальна сфера, соціальні видатки, соціальна функція держави.

В статье исследован зарубежный опыт налогового механизма в развитии социальной сферы как главный источник накопления практических знаний в области налогового регулирования, отражены необходимость оптимизации и постепенного роста социальных расходов и усиления социальной составляющей при реализации отечественной налоговой политики, проанализирована роль налогового механизма в наполнении бюджетов в ведущих странах мира, особенно сосредоточено внимание на странах Европейского союза.

Ключевые слова: зарубежный опыт, налоговый механизм, налоговое регулирование, налоговая система, социальная сфера, социальные расходы, социальная функция государства.

The article examines international experience of tax mechanism in the development of social sector as the main source of accumulation of practical knowledge in tax regulation, reflected the need for optimization and a gradual increase in social spending and strengthening the social dimension in the implementation of national tax policy, analyzes the role of tax mechanism in the overall fiscal balance in the leading countries world, especially focused on the European Union.

Keywords: foreign experience, tax mechanism, tax adjusting, tax system, social sphere, social charges, social function of the state.

Постановка проблеми. Сучасна економіка доводить, що ефективний соціально-економічний розвиток суспільства неможливий без його державного регулювання. Одним із найпотужніших таких механізмів є податки. При реалізації

наявних та напрацьованих механізмів у податковому законодавстві України велику роль відіграє зарубіжний досвід країн із ринковою економікою як головне джерело накопичення практичних знань в сфері податкового регулювання за допомогою податкового механізму. Безумовно, зарубіжний досвід має велике значення для створення власної податкової політики, але можливості його практичної адаптації до України можуть бути обмежені.

Кожна країна світу має свою податкову систему, яка має свої особливості як у методиці обчислення податків, їх адмініструванні, так і у способах надання пільг. У нашій державі, як і в інших країнах світу, сформована своя податкова система, яка сьогодні має бути гнучкою, мати той же напрям, що й економічна система, постійно пристосовуватися до змін у внутрішньому та зовнішньому економічному середовищі, тобто постійно змінюватися.

Актуальність питання податкового механізму в розвитку соціальної сфери визначається пошуком Україною шляхів удосконалення податкового регулювання у цій сфері.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питання вивчення податкового механізму в розвитку соціальної сфери перебуває сьогодні у центрі уваги вітчизняних та зарубіжних учених, таких як В. Андрущенко, О. Величко, В. Геєць, В. Козак, В. Кравченко, В. Опарін, Д. Полозенко, І. Чугунов, У. Беверідж, І. Бентам, А. Мюллер-Армак, А. Пігу, Д. Роулс та інші, проте окремі питання щодо функціонування податкового механізму потребують більш поглибленого дослідження.

Мета статті – проаналізувати досвід зарубіжних країн щодо податкового механізму в розвитку соціальної сфери з метою його адаптації до вітчизняних умов.

Виклад основного матеріалу. Розгалужена система соціальних зобов'язань стала однією з перших ознак цивілізованості суспільства, невід'ємним його атрибутом. Соціальні витрати держави є одним із важливих факторів, який визначає рівень життя населення й добробут найменш забезпечених його верств. Сьогодні захищеними статтями видатків держбюджетів розвинених країн є переважно видатки соціального характеру. Оптимізація й поступове зростання цих видатків є пріоритетною політикою нашої держави. Доцільно враховувати зарубіжний досвід, який свідчить про те, що найбільшу питому вагу в бюджетах демократичних країн мають видатки на соціальні потреби, що свідчить про виняткову роль соціальної функції держави.

Соціальні видатки посідають чільне місце у структурі видатків держави. На стан соціальної сфери впливають загальна ситуація в країні, рівень податкових надходжень, зміни в доходах населення, зміни в його структурі й рівні бідності, традиції. Її слід розглядати як частину економіки, фінансів, як систему, орієнтовану на конкретного споживача [6].

У ХХ ст. відбувся активний розвиток державних фінансів, що проявилось у розподілі національного доходу між різними соціальними класами. Широке використання бюджетного та податкового механізму у системі державного регулювання економіки призвело до значного посилення ролі податків у системі суспільних фінансів [4].

У кожній державі існують свої особливості розвитку економіки, різне законодавство, національні традиції, свій напрям розвитку економіки. І важливою проблемою стає уніфікація чинного законодавства держав. Насамперед це відноситься до законодавства з питань оподаткування. У більшості країн світу зміни податкових систем відбулися на початку 70–80-х років ХХ ст. під впливом двох головних економічних концепцій – неокласичної Д. Кейнса та економіки пропозицій А. Лафера.

У країнах, де прийнята економічна концепція Кейнса, проводиться політика більш активного втручання держави у розвиток країни, тому і податкова політика в основному будується на підвищенні ставок та розмірів податкових платежів. І навпаки, в країнах, де прийнята концепція А. Лафера, податкова політика спрямована на зменшення податкового тиску на платника податку. Згідно з цією теорією оптимальний рівень податків має бути в межах 30–35%. Але, як свідчить практика, ставки в більшості країн значно вищі і виходять за визначені межі [5, с. 312].

Зарубіжні дослідження податків свідчать, що їх місце у державній політиці є дещо ширшим, ніж у вітчизняній практиці, де вони використовуються головним чином як фіскальний інструмент. Поряд із фіскальною функцією за податками закріплені та широко використовуються економічна функція, яка має сприяти економічному зростанню, монетарній стабільності, повній зайнятості, обмеженню інфляції, та соціальна, або розподільча, функція, спрямована на зменшення нерівності в розподілі доходів [4].

У більшості країн Західної Європи, Америки діюча податкова система більш жорстка, а ставки оподаткування ще вищі, ніж в Україні. Але на відміну від підприємств України вони не намагаються реєструватися в офшорних зонах, а працюють та сплачують високі податки у своїх державах, навіть коли ставки з оподаткування прибутку чи доходів на рівні 45–50% (на відміну від офшорних зон, де ставка становить не більше 5%). Високий податковий тягар у Скандинавських країнах супроводжується високим рівнем якості життя та соціального захисту. Але такі країни, як Японія, мають, наприклад, найменшу ставку ПДВ – 5%, найменша ставка прибуткового податку в Швейцарії – 11,5%, у Канаді – 29%, в Ірландії – 12,5%, але за якістю життя та розвитком економік займають лідуючі

місця. Наприклад, у країнах ЄС рекомендована ставка ПДВ дорівнює 15%, але у більшості цих країн ставка значно більша рекомендованої; наприклад, у Данії, Швеції застосовується висока ставка з ПДВ – 25%.

З огляду на це більшість країн наближають ставки з ПДВ до 15%. У 2004–2006 роках 33 країни знизили податкові ставки, сім – скоротили кількість податків. Так, за останні три роки відповідні реформи провели 65 країн світу.

Наявність у більшості країн Європейського Союзу на відміну від України пільгових ставок ПДВ та диференційованого підходу до оподаткування різних видів послуг (заклади харчування, перукарські послуги) дає їм більшу можливість використовувати податкові важелі впливу на економічну кон'юнктуру та забезпечувати додаткові надходження до бюджету від непрямих податків. Так, балтійські країни, враховуючи значний спад ВВП, обрали шлях збільшення податкового навантаження на платників податків. Зокрема, в Естонії передбачено зростання пільгової ставки ПДВ з 5 до 9% для визначеного асортименту товарів, до яких вона застосовується. У Латвії відбулося збільшення стандартної ставки податку з 18 до 21% і зниження ставки з 5 до 10% для різних типів товарів, які найменше потребують оподаткування. У Литві збільшено стандартну ставку ПДВ на 1% – до 19%. Ставка податку в розмірі 9%, що застосовувалася при оподаткуванні послуг із будівництва, і найнижча 5-відсоткова ставка – скасовані. У Болгарії з 1 липня 2009 року загальну ставку ПДВ збільшено з 20 до 25%, а з серпня 2009 року запроваджено ставку в розмірі 18% для молочних продуктів. В Ірландії ще з грудня 2008 року підвищено стандартну ставку податку з 21 до 21,5%.

З метою збільшення сукупного споживання значна кількість країн – членів Європейського Союзу досить широко використовують непрямі податки. Так, у Бельгії зменшено ставку ПДВ з 21 до 6% для будівництва приватного і соціального житла. У Румунії зменшено з 19 до 5% ставку ПДВ для будівництва соціального житла, але за умови неперевищення його площі 120 кв. м і вартості 90 тис. євро. Для підтримки готельного бізнесу на Кіпрі тимчасово скорочено на 3% ставку ПДВ – до 5%. У Чеській Республіці встановлено пільгову ставку ПДВ для трудомістких місцевих послуг та пільги з цього податку на пасажирські автомобілі, які використовуються у підприємницькій діяльності. У Фінляндії починаючи з 1 жовтня 2009 року передбачено зменшення ставки ПДВ з 17 до 12% на товари харчування. У Франції з 1 липня 2009 року зменшено до 5,5% ставку податку для послуг ресторанного сервісу. На Мальті пролонговано знижки з податку для послуг в сфері культури. Велика Британія пішла шляхом тимчасового (на період з 1 грудня 2008 року по 31 грудня 2009 року) скорочення стандартної ставки ПДВ – з 17,5 до 15%.

У рамках вирішення проблеми оптимізації адміністрування податків у Бельгії, Португалії та Іспанії прискорено процедуру відшкодування ПДВ. У сусідній Польщі зменшено термін повернення податку зі 180 до 60 днів. На сьогодні гар-

монізація у сфері прямого оподаткування головним чином зосереджена на податках, які безпосередньо впливають на рух капіталу: податку на операції з капіталом і податку на відсотки та дивіденди. І якщо на цей час непряме оподаткування підлягає регулюванню численними регламентами і директивами Ради та Комісії Європейського Союзу, то в межах прямого оподаткування країнам – членам ЄС більшою мірою надано фіскальний суверенітет, і воно віднесено до регламенту національних законодавчих систем, що дає їм можливість широкого використання цих податків у боротьбі з кризою. Підтвердженням зазначеного суверенітету є значна зміна ставок оподаткування індивідуальних і корпоративних доходів у 27 країнах – членах Європейського Союзу. За період з 2000 по 2008 рік найвища середня арифметична ставка податку з доходів фізичних осіб зменшилася з 44,7 до 37,8%, а середня арифметична ставка податку на корпоративний прибуток – з 31,9 до 23,6%, що сприяло зменшенню податкового тиску на економічних суб'єктів.

Незважаючи на наявність противників значного зниження корпоративних і прибуткових податків, вони є вагомим інструментом боротьби з кризовими проявами в економіці країн – членів Європейського Союзу. Зокрема, канцлер Німеччини Ангела Меркель вважає, що зниження податкового тиску на доходи фізичних осіб не матиме значного впливу на їхні споживчі настрої. Деякою мірою з такою думкою погоджуємося і ми, адже, як зазначає экс-голова Ради економічних радників президента США Майкл Дж. Боскін: «...три чверті споживання базується на довготривалих економічних перспективах, а не на короткострокових чистих прибутках» [2, с. 32]. Беручи до уваги зазначене, країни, які пішли шляхом зменшення податків з доходів, переслідують стратегічні цілі позитивного впливу на економічні процеси. У Німеччині скорочено нижчу ставку податку з доходів фізичних осіб з 15 до 14%. Крім того, відбулося зростання податкового кредиту з податку для самозайнятих осіб до 20% від суми 6 тис. євро (максимум 1,2 тис. євро) під час ремонту особистого житла. У Латвії скорочено ставки податку з доходів фізичних осіб з 25 до 23% і збільшено основну податкову допомогу. У Польщі запроваджено нові ставки податку – 18 та 32% (у 2008 році діяли три ставки – 19, 30 та 40%). У Данії передбачено зростання податкового кредиту з 4 до 4,25% від отриманого доходу, а також збільшення особистих знижок з 5,7 тис. до 5,75 тис. євро. У Словаччині зросла базова знижка при сплаті податку з доходів фізичних осіб – з 3435,27 до 4025,7 євро на рік і запроваджено податковий кредит для працівників у формі негативного податку з доходів фізичних осіб із максимальною сумою 181,03 євро на рік. У Португалії зростуть відрахування від оподатковуваних доходів, пов'язаних із витратами на освіту, медицину, домашні витрати, а також скорочено період компенсації надлишково сплаченого податку.

В Естонії, навпаки, зупинено заплановане зниження ставки податку з доходів на 1% та зростання щорічної індивідуальної податкової знижки з податку. З квітня 2010 року у Великій

Британії запроваджено додаткову (50%) ставку податку на доходи, яка застосовуватиметься до суми доходу понад 150 тис. фунтів стерлінгів, та обмежуються знижки з податку з доходів фізичних осіб при отриманні доходу понад 100 тис. фунтів стерлінгів. У Греції також введено додатковий податок на індивідуальні доходи понад 60 тис. євро, який поступово збільшується з 1 тис. євро для доходу між 60 001 євро і 80 тис. євро до 25 тис. євро для доходу понад 900 тис. євро [2].

Одні з останніх досліджень в США показали, що у 2007 році 1% найбагатших платників податку з доходів фізичних осіб (1400 тис. осіб) забезпечив 40,4% бюджетних надходжень від цього податку. Зазначений показник є найвищим в історії США і свідчить про дотримання принципу справедливості в оподаткуванні [7]. На жаль, для вітчизняних реалій такі показники є лише бажаними.

На основі теоретичного узагальнення наукових джерел вважається, що головне в податковій політиці держав – не ставки, а бюджетна ефективність використання цих коштів.

Комісією ЄС майже протягом 30 років проводиться робота по гармонізації податків, особливо тих, що пов'язані з інвестиційною діяльністю. Реформи в податковій сфері, тобто зменшення ставок, надання різних пільг по інвестиціях і таке інше, по-перше, зменшують податкові надходження до бюджетів країн ЄС, по-друге, зменшують вплив держав на внутрішніх виробників.

Цікавий досвід податкової реформи, що проводився у Німеччині. Головна мета таких реформ – стимулювання економічного зростання, активізація ринкового механізму. В країні відбулися дуже важливі зміни у податковій системі, тобто податкове законодавство було приведено у відповідність до вимог Європейського Союзу. Так, у цій державі встановлені дві ставки: на прибуток, який не розподілений, – 50% та на розподілений прибуток – 36%. При нерозподіленому прибутку оподатковуються дивіденди акціонерів прибутковим податком із громадян. Широко застосовується підприємствами прискорена амортизація, яка дозволяє в перший рік придбання обладнання списувати до 50% його вартості, а в перші три роки – до 80%. Цікавий досвід застосовується при встановленні іншого дуже важливого податку на додану вартість для підприємств Німеччини, де основна діюча ставка – 19%, а зменшена становить 7%. У країні встановлюється неоподатковуваний мінімум за попередній календарний рік, але при цьому ці суб'єкти не мають права на відшкодування цього податку від інших підприємств. Підприємства сільського та лісового господарств взагалі звільняються від сплати ПДВ. Узагалі у більшості країн відносно ПДВ діють пільги при оподаткуванні на більшість продовольчих товарів, особливо повсякденного попиту, на продукцію сільського господарства, лікарняні засоби, книги, друковані видання, на вантажні та пасажирські перевезення, готельні послуги та інше. Впровадження таких пільг в європейських країнах дозволяє проводити активну соціальну політику по захисту населення.

Під час економічної рецесії податкові збори, як правило, скорочуються швидше, ніж ВВП. Цій тенденції також сприяють антикризові заходи урядів, що знижують податки задля стимулювання економічного зростання. Основними заходами, що передбачені урядами країн ЄС, є зниження податкового тиску на економіки цих країн. Наприклад, зниження навантаження по податку на доходи фізичних осіб для осіб з меншими доходами відслідковується в таких країнах, як Австрія, Франція, Німеччина, Греція, Швеція, Великобританія. До речі, в Греції вводяться додаткові податки на особисті доходи з високим рівнем доходу. В Україні, на жаль, система оподаткування доходів фізичних осіб є недосконалою, що насамперед пов'язано з існуванням спрощеної системи оподаткування і маніпулюванням зазначеними інструментами не ефективно.

У країнах – членах ЄС застосовувалися й інші важелі для зменшення обтяжливості фізичних осіб податками в умовах кризи: тимчасово продовжувалися відстрочки платежів із податкових відрахувань із заробітної плати (Бельгія, Італія, Швеція), вводилися податкові пільги для купівлі побутової техніки та меблів (Італія), пільги для працюючих батьків (Нідерланди), додаткові податкові пільги в розмірі 400 євро надавалися робітникам і самозайнятим платникам податків для підтримки потенціалу домашніх господарств (Іспанія), звільнялися від оподаткування платники податків у віці старше 65 років та багато інших.

Крім заходів фіскального спрямування уряди європейських країн використовують політику соціального напрямку, збільшуючи розмір виплат по соціальному захисту і забезпеченню: Австрія, Бельгія, Німеччина – допомоги по догляду за дитиною, пенсій та ін.; Греція – щодо спеціальної допомоги безробітним або пенсіонерам з низькими доходами; Латвія – допомоги на годувальника та по непрацездатності; Португалія – збільшення особистої допомоги для інвалідів [3, с. 33].

Висновки

У цілому можна зробити висновки, що в більшості країн діють досить високі стандартні ставки оподаткування підприємств у порівнянні з діючими ставками в Україні. Але наявність великої кількості пільг, знижок, можливість вибору різних варіантів оподаткування дозволяє знизити загальні та індивідуальні ставки в 1,5–2 рази, а отже і податковий тягар на підприємства зменшується.

Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що в країнах Європейського Союзу існує багато проблем та невирішених питань, податкові реформи мають крім переваг і недоліки. При здійсненні власних податкових реформ в Україні цей досвід треба враховувати та шукати способи удосконалення податкового регулювання в соціальній сфері.

Література

1. Барабанова В.В. Світовий досвід стимулювання податкових платежів підприємства / В.В. Барабанова, М.А. Барабанова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – №1. – С. 64–67.
2. Выход из катастрофы // Инвестгазета. – 13–19 апр. 2009 г. – №14.
3. Котіна Г. Податкові важелі впливу на економіку в сучасних умовах: вітчизняний та світовий досвід / Г. Котіна, М. Степура // Економіст. – 2010. – № 5. – С. 31–35.
4. Нікітішин А. Податкова політика в умовах світової фінансової кризи: вітчизняна та зарубіжна практика / А. Нікітішин // Вісник податкової служби України. – №6. – 2010.
5. Система оподаткування та податкова політика / [Захожай В.Б., Захожай К.В., Литвиненко Я.В., Литвиненко Р.Я.]. – К.: ЦНП, 2006. – 465 с.
6. Фінансування соціальної сфери: джерела і шляхи диверсифікації [Електрон. ресурс]: А. Стойка. – Режим доступу до журналу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc-gym/Dums/2010_2/10savdsd.pdf
7. Summary of Latest Federal Individual Income Tax Data/The Tax Foundation. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tax-foundation.org/news/show/250.html>

І.В. АНДРУЩЕНКО,

аспірант,

С.В. КИРПА,

аспірант, Національний університет ДПС України

Аналіз та аудит операцій великих платників податків, спрямованих на оптимізацію оподаткування

Проаналізовано основні операції великих платників податків, метою здійснення яких є оптимізація оподаткування. Розроблено ряд пропозицій органам Державної податкової служби України для підвищення ефективності аудиту таких операцій.

Ключові слова: великі платники податків, оптимізація оподаткування, фінансово-промислові групи.

Проанализированы основные операции крупных налогоплательщиков, целью осуществления которых является оптимизация налогообложения. Разработан ряд предложений для органов Государственной налоговой службы Украины для повышения эффективности аудита таких операций.

Ключевые слова: крупные налогоплательщики, оптимизация налогообложения, финансово-промышленные группы.